

A gondoskodás gazdaságtana

Turai Eszter beszámolója

A gyermekekről, idősekről és betegekről való gondoskodás a társadalmunk alapvető funkciója, amely lehetővé teszi a gazdaság egészének működését. A Friedrich-Ebert Stiftung (FES), a Női Érdekvédelem Szövetség és a Bölcsődei Dolgozók Demokratikus Szakszervezete május 30-ai konferenciájának célja ehhez a túlnyomórészt nők által végzett munkához kapcsolódó kérdések körbejárása volt közgazdasági szempontból. A rendezvény három panelből állt. Az első panelben, Ana Sofia Fernandes (Nőjogok Portugál Platformja) és Gregor Anikó (ELTE TáTK) adtak elő, megadva egy tágabb elméleti keretet a témának. A második panelben két közgazdász, Jérôme de Henau (Open University) és Büttl Ferenc (Metropolitan University) közgazdaságtani szempontból elemezték a gondoskodásba való állami befektetés lehetőségét. Az utolsó panel pedig egy kerekasztal-beszélgetés volt, ahol a terepen dolgozó szakemberek és aktivisták tárták fel a gondoskodás területének mai magyar helyzetét. A moderátorok Juhász Borbála (Női Érdekvédelem Szövetség), Gregor Anikó és Szikra Dorottya (MTA) voltak.

Köszöntőjében **Kováts Eszter**, a FES munkatársa arról beszélt, hogy miért nem állhatunk meg ott, hogy a férfiak is végezzenek házimunkát, miért elengedhetetlen a gondoskodás témájának vizsgálata egy szélesebb, társadalmi-gazdasági perspektívából. Egyfelől kiemelte, hogy az államnak beruházásként kellene tekintenie az ezzel kapcsolatos kiadásokra, ugyanakkor fontos látni az ehhez hasonló közgazdasági logika korlátait. Felhívta a figyelmet arra, hogy természeti erőforrásainkhoz hasonlóan az informális szférában láthatatlan munkát végző nők terhelhetősége is véges, nem lehetséges a különböző társadalmi, demográfiai folyamatok következményeit a végtelenségig átterhelni rájuk.

Az első panelt **Ana Sofia Fernandes** (Nőjogok Portugál Platformja) előadása nyitotta, amely a szerző egy tanulmányára alapozva tekintette át a feminista közgazdaságtan főbb állításait a gondoskodás válságáról és a „lila gazdaság” fogalmát mint potenciális megoldást. A feminista közgazdaságtan egyik kiindulópontja, hogy megkérdőjelezi a tökéletesen racionális, egyéni haszonmaximalizálásra törekvő homo economicus-t, ami a mai napig meghatározó fogalom a főáramú közgazdaságtanban. Többek között ebből az emberképből következnek azok a torzítások és előítéletek, amelyek elfedik az elsősorban a nők által végzett reprodukív munka alapvető funkcióját a társadalomban. A produktív (termelő) és reprodukív munka kettőssége a kapitalizmus különböző fázisaiban eltérő formákban jelent meg, ugyanakkor a

nemi alapú munkamegosztás mindvégig megmaradt. Fernandes előadásában a kapitalizmus neoliberais, financializált szakaszára fókuszált. Kiemelte a globális perspektíva fontosságát: a társadalmi reprodukció területe is leképezi az Észak-Dél munkamegosztás révén létrejövő hierarchiákat, amennyiben centrum-államokbeli nők a félperifériáról illetve a perifériáról bevándorolt nőket bérelnek fel ezeknek a feladatoknak az ellátására. Ennek egyik fontos tényezője ezeknek a munkáknak a prekarizálódása: ezek a nők nagyrészt alacsony fizetésért, bizonytalan körülmények között és jogi védelem nélkül dolgoznak. Szintén a neoliberais, financializált kapitalizmus sajátossága, hogy a pénzügyi szféra leuralja mind a termelő, mint a reprodukív szférát. Többek között ezen kíván változtatni a Fernandes által lila gazdaságként aposztrofált megközelítés. A lila gazdaság elképzelése, ami eredetileg Ipek Ilkharacan török közgazdásztól származik, négy pilléren nyugszik. 1.) A gondoskodás különböző területei: gyermekek, idősek, betegek, fogyatékkal élők és az ön-gondoskodás; 2.) a munkaerőpiac szabályozásának gender-szemponitú újragondolása (pl. kötelező GYES apáknak is); 3.) a vidéki közösségek különleges igényeinek figyelembevétele és 4.) a makroökonomiai környezet szabályozásának javítása. A lila gazdaság kiküszöbölne a homo economicusra optimalizált közgazdasági gondolkodás hibáit és a gondoskodás területét is megfelelő hangsúllyal kezelne, ezáltal a nők szempontjait hatékonyan képviselné.

Gregor Anikó (ELTE) előadásában a Kováts Eszterrel közösen végzett *Nőügyek 2018* FES-kutatás ide vonatkozó eredményeiről számolt be. A fókuszcsoportos és kérdőíves módszertant ötvöző kutatás egyszerre vizsgálta azt, hogy a magyar nők hogyan élik meg és tematizálják a saját problémáikat, és azt, hogy a felnőtt lakosság általában hogyan vélekedik ezekről. Bár a gondoskodás témája mindannyiunkat érint, talán nem meglepő, hogy az ezzel kapcsolatos terhek jellemzően a nőkre hárulnak – a nemi alapú munkamegosztás olyan mélyen gyökerezik társadalmunkban, hogy a női válaszadók se kérdőjelezték meg, hogy az ő dolguk a gondoskodásra szoruló hozzátartozókkal való törődés. A problémák jelentős része az állami ellátórendszer hiányosságaiból fakad: az alacsony juttatások, a jogosultságszerzés nehézségei és az ellátórendszer hiánya mind oda vezetnek, hogy a gondoskodáshoz kapcsolódó feladatokat a nők csak plusz családi erőforrások bevonásával és nagyon nagy egyéni áldozatok árán tudják ellátni. Ehhez hozzájárul a munkavállalás nehézsége: sok esetben a munkáltató ellenérdekelt a gondoskodási feladatokkal terhelt munkavállaló támogatásában. Az érintettek közül kiemelhetjük az ún. szendvics-generáció tagjait, azaz azokat a középkorú nőket, akikre egyszerre nehezedik a gyerekekről és az idős szülőkről való gondoskodás terhe. A kutatás eredményeiből számos következtetés adódik mind az ezzel foglalkozó kutatók, mind az aktivizmus és a politika számára. Fontos, hogy a témáról való közbeszéd ne korlátozódjon a gyereknevelésre, hanem kellő figyelmet fordítsunk az idősek,

betegek, fogyatékosok ápolásának ügyére is. Gregor két irányt jelölt meg, amely a gondoskodás társadalmi megbecsüléséhez alapvető lenne: a gondoskodó szakmák anyagi és szimbolikus elismerése és az otthon, hozzátartozóját ápoló nők anyagi helyzetének javítása. Fontos észrevenni, hogy nem elegendő a férfiak és nők közötti munkamegosztás kiegyenlítésének szajkózása, amíg a gondoskodás rendszerszintű feltételei nem adottak, végezte azt bár férfi vagy nő. Konkrét célként a munkakörülmények javítása, az intézményes gyerek-, idős- és tartósbeteg-gondozás volumenének és színvonalának növelése, illetve a tíz éve változatlan és eleve alacsony összegű GYES és a családi pótlék összegének emelése hangzott el.

--

A második panelt **Jérôme de Henau** (Open University) előadása nyitotta, aki a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (International Trade Union Confederation - ITUC) részére készített kutatás eredményeiről számolt be. A kutatás kiindulópontja az, hogy a gondoskodás támogatását a "társadalmi infrastruktúrába" való beruházásként kezeli, amely nem csak politikai, hanem gazdasági érvek alapján is megérheti az államnak. Ez különösen fontos szempont lehet megszorítások idején, de a keynesianista politika is hajlamos elfeledkezni arról, hogy a beruházás nem csak a fizikai infrastruktúra fejlesztésére irányulhat. Ennek egyik okaként a gender biast jelölte meg, azaz a közgazdaságtannak az arra való hajlamát, hogy a férfiak életét, nézőpontját tekinti alapértelmezettnek, és a nőket érintő szempontokat figyelmen kívül hagyja. A kutatás hét OECD országban hasonlította az építőipart és a gondoskodás területét, mint a kétféle beruházás egy-egy tipikus esetét. A rövid távú hatásokat tekintve két fő eredmény rajzolódott ki: mind a munkahelyteremtés, mind a nemi egyenlőtlenségek csökkentése szempontjából jobban megtérül az utóbbiba való befektetés. Ez részben abból fakad, hogy a gondoskodás területe jelentősen munkaintenzívebb szektor, mint az építőipar, részben pedig az előbbi területen jellemző alacsony bérszínvonalból és rövidebb munkaidőből. A nemi egyenlőtlenségek szempontjából De Henau win-win helyzetnek nevezte a gondoskodásba való állami beruházást: a férfi munkavállalók nagyjából azonos szinten profitálnak belőle, mintha az építőiparba fektetne az állam, de a nők sokkal jelentősebb mértékben. Az előadás hátralévő részében a közgazdász bemutatta a kutatás második részét, amely tulajdonképpen egy szimuláció az Egyesült Királyság szociális rendszeréről: mi történne, ha a jelenlegi gyerekellátás helyett egy jó minőségű és univerzális ellátást vezetnének be. A számítások eredményeképp megdőlt az a gyakori ellenérv, amely szerint ezek az ellátások nem kigazdálkodhatóak az állam számára, nem térülnek meg. Bár tény, hogy ezek az ellátások eleinte nagy beruházást igényelnek, de ez a költség jelentős részben pénzügyileg, össztársadalmilag pedig végképp megtérülnek. Nem csak a klasszikus

multiplikátorhatások érvényesülnek (a megnövekedett bérek magasabb adóbevételeket és több fogyasztást eredményeznek), hanem az állam egyes kiadásokon is tud spórolni azáltal, hogy csökken a szegénység, a munkanélküliség, javul a lakosok egészsége stb. Emellett pörgeti a gazdasági növekedést és növeli a termelékenységet. De Henau kiemelte: ezek csak a rövid távú pozitív hatások, a hosszú távú eredményekkel csak még egyértelműbb a képlet.

A panel **Büttli Ferenc** (Metropolitan University) előadásával folytatódott, aki az első előadáshoz hasonló megközelítést alkalmazott a magyarországi viszonyokra. Előadásának keretében elmondta, hogy a kormányzati kiadások prioritásai végső soron mindig politikai döntések eredményei, de két szempontot említ, ami alapján mégis javaslatokat tehet egy szakértő. Az egyik az az, hogy egy bizonyos cél hány rész cél eléréséhez járul hozzá, a másik pedig az, hogy mely területen vannak a legnagyobb szükségletek, hiányok. A magyarországi szociálpolitikára jellemző módon a 2008-as válság után igen hamar elkezdtek meredeken zuhanni a szociális kiadások, de ma a gondoskodással kapcsolatos politikáknak mégsem az a legfőbb problémája, hogy számszerűen alacsony az állami ráfordítás. Az OECD országokhoz viszonyítva, és régiós viszonylatban is kiemelkedően sokat költünk erre a területre. Ennek az egyik magyarozó tényezője Büttli szerint az, hogy a magasabb jövedelműek támogatására igen bőkezűen költ a kormány, amit a családi adókedvezmény példája is jól illusztrál. Ugyanakkor két területet emelt ki az előadás, ahol óriási szükség lenne az állami beruházásra: az egyik a bölcsődei ellátás, a másik az idősgondozás - mindkét területen rengetegen maradnak ki az ellátásból egyszerűen az intézményi férőhelyek szűkössége miatt. Az idősgondozásban meglévő kielégítetlen szükségleteket jól szemléltető adat, hogy minden harmadik 65 év feletti magyarországi lakosnak problémát jelent az önellátás, míg ugyanez az adat a legtöbb nyugat-európai országban 10% körül alakul. Ezzel kapcsolatban az előadó rámutatott a helyi sajátosságok és történelmi előzmények fontosságára: a régió országaiban az államszocializmus éveitől a második gazdaságban jellemző önkiszákmányolás, illetve a rendszerváltás óta gyakorlatilag folyamatosan fennálló válság az egészségügyben mind hozzájárulnak ehhez a különbséghez. Az előadás egyértelművé tette, hogy a bölcsődei ellátásban és az idősgondozásban is sürgető lenne egyrészt a bérfejlesztés, másrészt az intézményi bővítés. Utóbbira szemléletes példa az intézményes idősgondozás férőhelyeinek helyzete: itt 54 000 betelt férőhelyre 30 000 várakozó jut, ráadásul ebben az adatban nem látszik az a rengeteg eset, akik már be sem adják az igénylést, hiszen tudják, hogy nem sok esélyük van bekerülni. Büttli számításai alapján világos, hogy a De Henau által emlegetett állami ráfordításoknak már a töredékéből rengeteg gyerek, szülő és dolgozó helyzetén lehetne hatalmas mértékben javítani. Ha ez még nem lett volna elegendő érv a gondoskodásba való állami beruházás mellett, arra az esetre

Büttl azt is kiemelte, hogy a fizikai infrastruktúrával szemben ez a terület a legkevésbé gépesíthető, tehát az ebbe való beruházás teremti a legtartósabb munkahelyeket.

--

Az utolsó panelben különböző, a gondoskodással kapcsolatos területekről érkező aktivisták és szakemberek értékelték a mai magyar helyzetet a tereptapasztalataik alapján, a moderátor **Szikra Dorottya** szociálpolitikus volt. A meghívottak sokszínű háttere lehetővé tette, hogy több dimenzió mentén bepillantást nyerjünk különböző élethelyzetben és társadalmi pozícióban lévő nők által megélt problémákba. Jó példa erre a **Csordás Anett** ("Lépünk, hogy léphessenek!" Egyesület) által felvázolt helyzet: a fogyatékos gyereket otthon nevelő nők nevelésére alacsony ápolási díjért végzik ezt a 24 órás, rendkívül kimerítő munkát, ugyanakkor ők még mindig a szerencsésebbek, hiszen az alacsonyabban képzett, kevesebb erőforrással rendelkező szülőknek nincs más lehetősége, mint állami tömegintézményekbe, szörnyű körülmények közé adni gyermeküket.

Megjelentek a lakóhely szerinti egyenlőtlenségek is: **Varga Andrea** (Autonóm Területi Szakszervezet) kiemelte, hogy Észak-Kelet-Magyarországon, ahol ők dolgoznak, sok szempontból eltérő viszonyok állnak fenn, mint az ország gazdagabb részein. Mind a demográfiai problémák (lakosság elöregedése, elvándorlás), mind a szakember- és munkaerőhiány sokkal súlyosabban lép fel ezekben a régiókban: küszöbön áll, hogy rengeteg idős ember marad gondozó nélkül. **Tuczai Rita** (Regina Alapítvány), aki fiatalkorú, általában hátrányos helyzetű és roma anyákkal dolgozik, szintén egy olyan arcát villantotta fel a gondozási válságnak, amivel a fővárosi értelmiségi körökben ritkán szembesülhet az ember. De nem csak a legnehezebb helyzetben lévőket érintik a lakóhely szerinti egyenlőtlenségek: a bölcsődehiányt például a falvakban és kisebb városokban élő összes szülő(/anya) a bőrén érezheti.

Az eltérések ellenére azért bőven vannak általánosan megfogalmazható igények és problémafelvetések azzal kapcsolatban, hogy az államnak milyen felelőssége van a jelenlegi gondoskodási válság kezelésében. Ahogy Szikra összefoglalta: nem csupán nagyobb állami szerepvállalásra, hanem finomhangolt, szofisztikált állami támogatásra lenne szükség. Milyen téren volna igény az állami szerepvállalás mennyiségi növelésére? A meghívottak egybehangzó tapasztalata szerint borzasztóan forráshiányos az egész szociális szféra, ami mind a hozzátartozókat gondozók, mind a szakmabeliek méltó megélhetését veszélyezteti, nem beszélve a gondozottak körülményeiről. **Szűcs Viktória** (Bölcsődei Dolgozók Demokratikus Szakszervezete) emelte ki a tendenciát, hogy az állam mindinkább kivonul, és átadja a helyet a piaci szereplőknek és az egyházaknak. Ez nem csak egyenlőségi szempontok

miatt problémás, de még a jobb minőségre sem garancia. Az a konszenzus rajzolódott ki, hogy az államnak több forrással kellene hozzájárulnia az intézmények finanszírozásához. Nem csak béremelésekre volna szükség, de kiterjedtebb szolgáltatásokra is. **Sáfrány Réka** (Női Érdekvédelmi Szövetség) is hangsúlyozta, hogy fontos, hogy az állam ne szervezze ki a szolgáltatásokat juttatások formájában a magánszférába, hanem vállaljon szerepet intézmények, házi segítségnyújtás, védőnői hálózat stb. fenntartásában. Szóba került az a tendencia, hogy a szociális terület sok esetben mintha összefolyna a hatósági, fegyelmező feladatkörrel, aminek ékes példájára Varga Andrea mutatott rá: a védőnői szolgálat felügyelő jelleget öltött, ez pedig kikezdi az alacsonyabb státuszú családok együttműködését és ezzel jelentősen rontja a szolgáltatás hatékonyságát.